

Semmosta se vaan on ollut

Liisi Huhtala

Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta. Toim. Anna Makkonen. SKS 2002. 327 s.

Karheita kertomuksia -kokoelma panee ensimmäiseksi miettimään, mitä lukijoina haluamme. Esimodernin maailman symbolista, valikoivaa haltuunottoa, historian kuvitusta, kulkua kohti yksilöistyvää minuutta?

Nykylukijalle, joka on päässyt naiivista uskosta tosikertomuksiin, kokoelma ei kerro niinkään 1800-luvun kansanelämästä kuin siitä, millaiseksi se haluttiin nähdä. Kirjoittajista muutama kuuluu niin sanottuihin kansankirjailijoihin. Tämä kaikkiaan satapäinen ryhmä toteutti sitä kansakäsitystä, joka oli sivistyneistölle mieluinen ja joka itse asiassa oli sen oma projekti.

Niinpä karheitten kertomusten kirjoittajista suurin osa löydettiin jo aikanaan. Pietari Päivärintaa tuki Julius Krohn, jonka poika Kaarle Krohn julkaisi Sahan Kallea. Johan Ihalaista julkaisi Lönnrot ja auttoi Wolmar Schildt-Kilpinen. Kauppis-Heikkiä ohjasivat Brofeldtin veljekset. Zefanias Suutarlan käsikirjoitusta toimitti Agathon Meurman, joka pahoitteli sitä, että lyhennettäessä oli kadonnut paljon alkuperäistä naivismia. Suutarlan kertomus muistuttaa kansankirjailijoiden tekstejä: hän kertoo värikkästä elämästään kolmannessa persoonassa ja korostaa suomen kielen arvoa.

Kertomuksissa onnettomuudet seuraavat toisiaan

Karheat kertomukset kertovat yhteisönsä poikkeushenkilöistä. Esimerkiksi talollinen Israel Hemberg mainitsee aloittaneensa kotiseudullaan heinän viljelyn, raivanneensa suota, olleensa juomatta ja käräjöimättä, lukeneensa ja kirjoittaneensa, jos kohta viimeksi mainitun hän häpeää jääneen vähemmälle. Lukuhalustaan todistaa jokainen kirjoittaja, ja kertomuksissa toistuu voitokas esiintyminen kinkereillä. Kirjoittaakin taisi kertojista suurin osa, vaikka taitoa pidettiin herraskaisena.

Kirjoittajat muodostavat omaa kuvaansa muun kuin taloudellisen menestyksen kautta: he näkevät itsensä nuhteettomina, hartaina ja yritteliäinä työ- ja lukumiehinä, joita kova kohtalo on koetellut. He vastustavat viinaa, tupakkaa ja ylellisyyttä. Israel Hemberg jättää mainitsematta onnistuneet liiketoimensa ja kartanokauppansa, Suomen kaartissa palvellut Alfred Leppänen perustelee pitkään köyhyyden siunauksia itselleen ja maalleen.

Kertomusten maantieteellinen alue on vielä kapea. Kirjoittajat elävät elämänsä kotiseudullaan. Kaupungit ovat vieraita. Leppänenkään ei pääse kasarmilta kaupungille kuin seuralaisen kanssa, jottei häpäisisi helsinkiläisten silmissä kaartin mainetta. Sahan Kalle sentään lähtee Toholammilta Amerikkaan, jonka kultasantainen raitti osoittautuu kivikovaksi. Paikannimiäkään ei kieli käänny käsittämään. Kokoelman kirjoittajat ovat Etelä- tai Keski-Suomesta. Eikö pohjoisia ääniä 1800-luvulla vielä rohkaistu?

Jonkinlaista yhteistä poetiikkaa kertomukset tapailevat varovasti. Omaelämäkerta sinänsä on kiintoisa kirjoittamisen muoto aikana, jolloin yksilöllisyyttä ei vielä korostettu missään yhteiskuntaluokassa ja elettiin kirkon nöyryyskontrollissa. Lajityyppinä omaelämäkerta näkyy sallivan pienen itsekehun, kunhan vastapainoksi vähätellään itseä ja annetaan suuremmalle kunnia kaikesta. Lähes kaikissa kertomuksissa onnettomuudet seuraavat toisiaan ja muistelijat summaa lopuksi elämänsä Kreeta Haapasalon tavoin: "Semmoista se vaan on ollut, minun elämäni. Enimmästi rauhatonta ja murheenalaista." Suomalaiseen kansanelämäkuvaukseen näyttää ylipäänsä vakiintuneen tietynlainen kurjuusoppimus.

Lapsuus nousee esiin

Elämäkerralla on taipumus rakentaa elämästä yhtenäisen, johdonmukainen kaari. *Karheissa kertomuksissa* lapsuus nousee esiin, vaikkei se 1900-luvun tapaan vielä selitäkään myöhempää elämää. Harvoin se on onnellinen; yleisempää

on kerjuun ja äpäryyden katkeruus. Riippumatta lapsuutensa laadusta osa kertojia hahmottaa itsensä pikemmin vanhempiensa lapsena kuin itse vanhempana. Niinpä esimerkiksi pari kertaa avioitunut, suuren lapsilauman kasvattanut Päivärinta muistelee vanhempiensa lahjakkuutta ja korostaa pitäneensä heistä huolta heidän kuolemaansa asti.

Kertomusten ympäristö on koti ja perhe, ei vielä tiukkarajainen ydinperhe mutta ei myöskään laajempi suku- tai taloyhteisö. Kateuden ja katkeruuden tunteet sijoitetaan yleensä perheen ulkopuolelle. Jotain 1800-luvun maailmasta vihjaa, että epäonni selitetään usein naapurien kateudella. Rakkaus ja seksuaalisuus jäävät kertomusten maailmassa syrjemmälle, poikkeuksena kuitenkin yläneläisen talonomistajan F. F. Björnin lämmin kertomus tutustumisestaan tulevaan vaimoonsa Piipanojan Miinaan. Äitiyttä, joka muodostui kultiksi 1800-luvun mittaan, nostaa esiin vanajalainen torppari Kustaa Kallio: ”-- onhan Äiti enempi kuin kukaan muut ihmiset maailmassa.”

Puhuttu ja kirjoitettu sekoittuvat kertomuksissa

Anna Makkonen sanoo johdannossaan puhutun ja kirjoitetun äänen sekoittuvan kertomuksissa. Kreeta Haapasalolta on vain haastattelu, ja

joitakin kertomuksia on käsitelty. Tyyliältään hellyttävän rosoisista kertomuksista erottuu esimerkiksi Päivärinnan kirjallinen valmius, Suutarlan elämänpyörän dramaattinen liike ja Leppäsen huumori. Kirjallisuus, johon kertomuksissa viitataan, on useimmiten uskonnollista: Raamattua, erityisesti sen apokryfikirjoja, ja hartauskirjoja. Maallisemmista suositaan Vihta-Paavon eli Paavo Korhosen runoja, jotka rohkaisivat oppimattomia kynän varteen ja myös ivailemaan vastustajia. Sumeilematon herja- ja naljakirjallisuus kuului 1800-luvun kulttuuriin.

Naisia kokoelmassa edustavat kaustislainen Kreetta Haapasalo ja lohjalaiset Österbergin siskokset. Haapasalo niitti mainetta kanteleensoitollaan ja runoillaan aina Tukholman ja Pietarin hoveja myöten ja elätti niillä lapsensa ja nössön miehensä. Vaikkei Haapasalon haastattelu sitä korostakaan, Kreetta ymmärsi hyvin kauppa-arvonsa sivistyneistön kansallisleluna. Matilda ja Maria Österberg puolestaan edustavat jo polvea, joka avusti aktiivisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa keräelmillään ja kirjoituksillaan. Heidän kertomuksensa muodostavat kokoelman dramaattisen huipennuksen: sama onneton lapsuus kerrotaan eri tavoin, toinen sovittaen, toinen kipakasti syyttäen.

Kirjoittaja on Oulun yliopiston kirjallisuuden professori ja vararehtori.